

VADUL DUNĂRII DE LA HÂRȘOVA ȘI ROLUL SĂU ÎN EPOCA ROMANĂ ȘI ROMANO-BIZANTINĂ

Constantin NICOLAE,
Vlad NICOLAE

Asigurarea legăturilor lumii provincial romane cu comunitățile autohtone din stânga Dunării, impuse de rațiuni de ordin economic, social-politic și militar, dar mai ales cele dintre litoralul vestic al Mării Negre, unde se aflau marile orașe *Histria*, *Tomis* și *Callatis*, cu lumea extracarpatică, reprezintă una din cele mai importante probleme ale antichității romane și romano-bizantine de la Dunărea de Jos.

Trebuie să ne imaginăm că, așa cum s-a întâmplat în timpurile moderne, aceste legături se efectuau pe anumite rute, bine stabilite, deoarece atât Balta Borcei cât și cea a Brăilei, cu o lungime totală de cca. 200 Km și o lățime maximă de 20 Km, nu ofereau condiții pentru ca trecerea din stânga în dreapta Dunării să se facă prin orice punct. Perimetrul cuprins între cele două brațe însemna mlaștini întinse, bălți, păduri, stufărișuri imense, toate reprezentând caracteristicile unui preambul al Deltei¹.

Într-o atare situație, trecerea dinspre Dobrogea spre Câmpia Munteniei se făcea cel mai ușor prin vadurile din sud, centru sau nord. Vadului Dunării de la Hârșova, din partea centrală, i-a revenit misiunea să preia toate rutele, din Dobrogea, prin valea Ialomiței spre regiunea extracarpatică. În funcție de aceste puncte de legătură s-a organizat sistemul de drumuri romane de-a lungul limesului dunărean, cel pontic și în interiorul provinciei. Din acest motiv, zona s-a aflat permanent în centrul atenției autorităților administrative și militare romane.

Despre vadul de trecere a Dunării de la *Carsium* și rolul său în antichitate au scris mai mulți cercetători de-a lungul timpurilor. Vasile Pârvan aprecia că de pe litoralul Mării Negre se ajungea, pe la *Carsium*, în Câmpia Munteniei după câteva ore de mers călare sau cel mult o zi cu carele². Descoperirea mai multor fragmente de amfore grecești de *Rhodos* sau *Cnidos* au condus, mai mult, la ipoteza

¹ Victor Tufescu, *România*, București, 1974, p. 216.

² Vasile Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, ARMSI, 34, 1912, p. 582-583; Idem, *Descoperiri nouă în Scythia Minor*, ARMSI, ser. II, t. 35, 1912-1913, p. 478; Idem, *Dacia*, București, 1972, p. 92-94.

funcționării unui *emporion* în perimetrul acestui vad al Dunării³. Pe aici s-au deplasat cantități mari de mărfuri destinate zonelor învecinate Dobrogei (dovadă monedele descoperite la Spiru Haret, Piua Petrii, Stăncuța sau vasele ceramice de la Făcăieni, Lunca, Ograda, Spiru Haret, Piscul Crăsanilor, Berteștii de Jos) precum și celor extracarpatice⁴.

Acest spațiu din dreapta Dunării de Jos, favorabil legăturilor de tranzit, punct strategic deosebit de important în apărarea împotriva invaziilor, a fost integrat, de timpuriu, în sistemul drumurilor care au funcționat atât pe *limes* cât și în interiorul spațiului dobrogean. Cele două cetăți romane, care au avut sarcina să asigure apărarea vadului, *Carsium* spre sud și *Cius* la nord, apar frecvent în documentele antichității. Astfel, în secolul al II-lea p. Chr. la *Ptolemeu*, găsim în aceste locuri orașul *Καρσούμ* plasat între *Ἀξιούπολις* la sud și *Τροισμῖς* la nord⁵. La mijlocul secolului al III-lea p. Chr., în *Tabula Peutingeriana*, sunt consemnate, în zona noastră, orașele ...*Calidava* XVIII..., *Carsio* XXV..., *Bereo* XXI...⁶. În *Itinerarium Antonini*, a cărui redactare definitivă a fost făcută la sfârșitul secolului al III-lea și începutul secolului al IV-lea, sunt amintite aici orașele *Capidava*, m.p. XVIII..., *Carso* m.p. XVIII..., *Cio* m.p. X...⁷. Pentru a doua jumătate a secolului al IV-lea, *Themistios* evocă episodul reconstrucției unei cetăți, pe o limbă mică de pământ, ce înainta într-o mlaștină, sfârșindu-se într-o colină, înaltă, de unde se putea vedea pe distanță mare⁸. Descoperirea inscripției de la Gârliciu dedicată împăratului *Valens*,⁹ care evocă ridicarea cetății din temelii, reprezintă dovada incontestabilă că fortificația, despre ridicarea căreia vorbește *Themistios*, este cel mai probabil *Cius*. Reconstrucția acesteia trebuie legată de politica împăratului de întărire a flancului de nord al vadului Dunării de lângă *Carsium*. În *Notitia Dignitatum*, din prima parte a secolului al V-lea, pe lista funcțiilor din imperiu, sub autoritatea comandantului militar al provinciei, *dux Scythiae*, se aflau și unitățile militare de la *Cius* și *Carsium*¹⁰. Pentru prima parte a secolului al VI-lea, *Hierocles* consemnează, în „ghidul” său de călătorie, între orașele aflate sub administrarea împăratului de la Constantinopol, în regiunea de care ne ocupăm, *Καπίδαβα*, *Κάρσος*, *Τρόσμις*¹¹. Ceva mai târziu, la mijlocul aceluiași secol, *Procopius* din *Caesarea* enumără între cetățile întărite de împăratul *Justinianus* și *Καρσώ*¹², pentru ca în secolul al VII-lea, în baza unor informații anterioare, *Geograful din Ravenna* să consemneze în spațiul nostru orașele *Bireon* (*Biroe*), *Carsion*, *Capidava*¹³.

Rolul jucat în asigurarea legăturilor de-a lungul *limes*-ului și mai ales cu

³ Gr. Tocielscu, *Arhäologisch-Epigraphische Mitteilungen in Österreich-Ungarn*, Viena, 11, 1887, p. 64; Vasile Pârvan, *Getica*, București, 1982, p. 130.

⁴ Ioan Glodariu, *Relațiile comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, București, 1974, p. 28; 42-43; 120 și pl. III; Valeriu Sîrbu, *Pontica*, 15 (1982), p. 99-124.

⁵ *Fontes Historiae Dacorum* (mai departe, FHDR), I, 1964, p. 552.

⁶ FHDR, I, p. 738.

⁷ *Ibidem*, p. 746.

⁸ FHDR, II, 1970, p. 62-63.

⁹ Emilian Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România*, 1976, nr. 233 (mai departe IGLR).

¹⁰ FHDR, II, p. 208.

¹¹ *Ibidem*, p. 350.

¹² *Ibidem*, p. 474.

¹³ *Ibidem*, p. 580.

spațiul din stânga Dunării, este mult mai bine conturat de numărul mare se stâlpi miliari descoperiți la Hârșova, cei mai mulți dintr-o localitate dobrogeană. Se cunosc două exemplare datate în timpul împăraților *Septimius Severus*, *Caracalla* și *Geta*. Pe unul s-a executat o nouă inscripție în timpul lui *Diocletian*¹⁴. Un alt exemplar, pe care sunt trecute numele acelorași suverani, găsit în cimitirul turcesc de la Hârșova, a fost adus aici, probabil, de la Gârliciu¹⁵. Alături de celelalte piese, descoperite pe linia Dunării, de la Cernavoda, Seimenii Mari și Topalu, datate în timpul guvernatorului *C. Ovinus Tertullus*¹⁶, miliarul de la Hârșova și cel presupus de la Gârliciu, reprezintă, în mod direct, dovada faptului că și această secvență a *limes*-ului, din jurul vadului de la *Carsium*, a necesitat ample lucrări de refacere în urma distrugerilor produse de evenimentele militare din timpul domniei lui *Marcus Aurelius*. Cu toate că la momentul respectiv s-au luat măsuri de reconstrucție¹⁷, cetatea și-a revenit destul de greu.

Din timpul lui *C. Iulius Verus Maximinus* și a fiului său *Verus Maximus*, se atestă printr-un miliar¹⁸, refacerea aceuiași drum din jurul fortificației de la *Carsium*. Acțiunea se încadrează într-un program mai larg al guvernatorului *L. Flavius Honoratus Lucillianus*, din anii 236-237 p. Chr.

Urmările distrugerilor atacurilor carpo-gotice, din anul 238, sunt înlăturate sub *Gordian III* din timpul căruia se cunosc la Hârșova doi miliar¹⁹. Un exemplar mai vechi, a fost reutilizat în vremea primei *tetrarhii* (293-305)²⁰. Acesta nu reprezintă atât o dovadă a distrugerilor produse în regiune de migratori, cât mai cu seamă a necesității de a întări vadul de trecere a Dunării.

De la începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al III-lea, din timpul împăraților *Valerianus* și *Galienus*, datează un miliar pus, după toate probabilitățile, între anii 254-258²¹. Se demonstrează, prin aceasta, refacerea drumurilor de aici, după grelele distrugerii provocate de invazia coaliției „scite”, condusă de *Kniva*, din anii 249-250, din vremea lui *Decius* și din 251 din timpul lui *Trebonianus Gallus*²².

Epoca *tetrarhiei* și a lui *Constantin cel Mare* sunt bine documentate. Dacă borne mai vechi, una, din timpul împăraților *Septimius Severus*, *Caracalla* și *Geta*, cealaltă din timpul lui *Gordian III* sunt șterse parțial și repuse între anii 293-295, cum s-a văzut mai sus²³, se execută însă și piese noi. Este cazul celei instalate la începutul perioadei, poate prin anii 293-305, reutilizată și ea mai târziu, între 327-337²⁴. Miliarii (re)instalați la începutul *tetrarhiei* sugerează refacerea după luptele cu carpⁱⁱ din 272²⁵. În această situație se pune mai mult în evidență faptul

¹⁴ CIL, III, 7603; Emilia Doruțiu-Boilă, ISM, V, 95; IGLR, 230.

¹⁵ CIL III, 7. 604; ISM V, 96.

¹⁶ Maria Bărbulescu, Adrian Rădulescu, Pontica, 24 (1991), p. 125-126; Maria Bărbulescu, Adriana Câteia, Pontica, 31 (1998), p. 123.

¹⁷ Radu Vulpe, în *DID*, II, 1968, p. 158; 191-192.

¹⁸ CIL, III, 7. 605; ISM, V, 97.

¹⁹ CIL, III, 7. 607, 7.606; ISM V, 98, 99.

²⁰ IGLR, 231.

²¹ CIL, III, 7. 608; ISM V, 100.

²² *DID*, II, p. 244; 248-249.

²³ Vezi, *supra*, notele 14 și 20.

²⁴ CIL, III, 7. 609; IGLR, 232.

²⁵ *DID*, II, p. 273-274.

că vadul Dunării de lângă *Carsium* a fost unul din locurile prin care urma să se retragă o parte a invadatorilor după atacurile și prădăciunile făcute în sud. Observația este susținută și de textul inscripției de la *Durostorum* pusă în cinstea împăratului *Aurelianus* care i-a înfrânt pe carpi...*inter Ca]rsium et Sucid[avam...*²⁶. În acest caz luptele au avut loc pe un spațiu mare, de peste 80 Km, invadatorii urmând să se reîntoarcă, prin vadul de la *Carsium*, pe unde probabil, mulți dintre ei au trecut în interiorul provinciei. Existența unui *vicus Carporum* în dreapta Dunării, în apropiere de *Carsium*, despre care vorbește *Ammianus Marcellinus*²⁷ în timpul campaniei lui *Valens* împotriva goților din 368, reprezintă o dovadă a faptului că spațiul din jurul localității a fost integrat profund în evenimentele din a doua jumătate a secolului al III-lea. Revenind la textul inscripției de la *Durostorum*, care a căpătat și alte interpretări în ultimele decenii, suntem de părere că orice încercare de înlocuire a toponimelor este mai mult decât speculativă²⁸.

Referitor la miliarii descoperiți la Hârșova, trebuie să precizăm că celor 7 piese, cunoscute până acum, li se adaugă încă trei. Două exemplare au fost semnalate de noi de ceva vreme²⁹. Unul a fost spart din vechime și nu mai păstrează decât sfârșitul inscripției din care se mai văd literele M P PR P; celălalt păstrat în întregime nu mai are pe suprafață nimic. Ultimul a fost identificat într-un zid descoperit în anul 2003. Se mai vede din câmpul inscripției doar ...M P XI....³⁰, restul fiind probabil acoperit cu mortar.

Prezența unui număr așa de mare de miliari nu poate decât să ilustreze importanța strategică a așezării *Carsium* și activitatea de întreținere a drumurilor în spațiul dintre Dunăre și Mare³¹, în apropierea celui mai important vad de trecere din Dobrogea spre Câmpia Munteniei. De altfel, Vasile Pârvan a atribuit drumului, care venea de la *Histria* la *Carsium*, de unde se putea ajunge după câteva ore de mers călare sau cel mult o zi cu carele, cum am notat și mai sus, rolul major în asigurarea legăturilor dintre litoralul vest-pontic și comunitățile din Câmpia Munteniei, pe valea Ialomiței, prin Piscul Crăsani și de aici mai departe³².

²⁶ CIL, III, 12. 456.

²⁷ FHDR, II, p. 125.

²⁸ Referitor la punctul de vedere indus de Andrei Aricescu potrivit căruia primul toponim ar putea fi...*Qe]rsium*...ne-am exprimat rezervele. Vezi, Constantin Nicolae, *Pontica*, 28-29 (1995-1996), p. 137, cu nota 25.

²⁹ *Ibidem*, p. 143, Pl. V, 1 (A și B) și 2.

³⁰ *Cronica Cercetărilor Arheologice, campania, 2003, nr. 86. Hârșova, Fortificația bizantină târzie.*

³¹ Pentru aceasta, vezi, V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, ARMSI, 34, 1911-1912, p. 576-585; Radu Vulpe, *Activitatea arheologică în Dobrogea în cei 50 de ani de stăpânire românească*, vol. *Dobrogea, Cincizeci de ani de viață românească*, București, 1928, p. 64; Idem, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 167 (mai departe HAD); Gr. Florescu, *Dacia*, I (1957), p. 237-244; Velizar Velkov, *Grădatv Trakija i Dakija prez kăsnata activinost IV-VI v. Proycivaniija i materialî*, Sofia, 1959, p. 89-95; R. Vulpe în DID, II, p. 121; Alexandru Suceveanu, *Viața economică în Dobrogea romană. Secolele I-III e.n.*, 1977, p. 139 (mai departe VEDR); Al. Suceveanu, Al. Barnea, *La Dobroudja romaine*, 1991, fig. 8; Alexandru Barnea, *Voies de communication au Bas Danube aux IVe-VIe s. ap. J.-C.*, EBPB, 3 (1997), p. 29-42; Maria Bărbulescu, Adriana Câteia, *op.cit*, fig. 1.

³² Vasile Pârvan, *Dacia*, 1972, p. 92-94.

Că acest drum și zona adiacentă joacă o importanță atât de mare și reprezintă o prioritate pentru administrația romană o confirmă caracterul unităților militare. Aici au staționat, cu preponderență, unități cu mare mobilitate, capabile să se deplaseze rapid. Pentru secolele I-III, la *Carsium*, sunt atestate *Ala (Gallorum) Flaviana*, *Ala II Hispanorum et Aravacorum*, vexilații din legiunea *I Italica* și *Classis Flavia Moesica*³³, în timp ce la *Cius* întâlnim *cohors I Lusitanorum Cyrenaica*³⁴. În secolul al IV-lea la *Carsium* sunt atestați *milites Scythicii*, iar la *Cius*, *cuneus equitum stablensianorum*³⁵. O inscripție, descoperită cu aproape două decenii în urmă la Hârșova, atestă un centurion al legiunii *I Iovia Scythica* la *Carsium*, prezență pusă sub semnul incertitudinii până la descoperirea altor materiale mai concludente³⁶.

Pentru a argumenta activitatea comercială din zonă, un loc aparte îl ocupă un mai vechi document epigrafic ce provine de la *Cius*³⁷. Alexandru Suceveanu crede că, *villicus*-ul din această inscripție de la Gârliciu, poate indica nu numai existența unei *villa rustica*, dar tot atât de bine, personajul să fi fost un sclav în serviciul vamal de la *Cius*³⁸. Prin urmare, o stație de vamă, (*statio portoria*) în acest spațiu, este foarte posibilă. După cum se știe, vămi sunt atestate cu siguranță la *Histria*, *Tomis*, *Capidava* și se presupune că birouri au funcționat și în alte centre de pe limes,- *Noviodunum*, *Troesmis*, *Carsium*, *Axiopolis*³⁹.

Inscripțiile care atestă nume de greci, stabiliți în preajma vadului, la *Carsium*⁴⁰, Dulgheru⁴¹ sau *Cius*⁴², a căror prezență sugerează producția și schimbul, sunt argumente pentru a demonstra activitatea comercială în acest spațiu. Elementul grec este susținut și de relațiile dintre orașele de pe litoralul vestic al Mării Negre și așezările de la frontiera dunăreană. Două inscripții sunt deosebit de relevante din acest punct de vedere. Menționăm în primul rând un *cippus* onorific descoperit la Ciobanu. Cinstirea lui *Flavius Pannonius*, cu aprobarea autorităților unei cetăți grecești, cel mai probabil Tomis, cum credea pe bună dreptate V.Pârvan⁴³, demonstrează interesul polisului față de activitatea de aici cât și relațiile comerciale cu așezările de la Dunăre⁴⁴. Și în cea de-a doua inscripție, descoperită lângă Hârșova⁴⁵, din păcate numai în partea finală, din care s-a putut citi numai „... *sfatul și adunarea poporului metropolei Pontului, Tomis*”, cinstirea personajului, al cărui nume nu ne-a parvenit, s-a făcut de/sau cu aprobarea

³³ Idem, *Descoperiri...*, p. 487; Andrei Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977, p. 55-56; C. Chiriac, C. Nicolae, G. Talmațchi, *Pontica*, 31 (1998), p. 139-162.

³⁴ CIL, III, 12. 480; ISM V, 118.

³⁵ FHDR, II, p. 208, XXXIX: 22;14.

³⁶ Constantin C. Petolescu și Dragomir Popovici, *SCIVA*, 40, 3 (1989), p. 241-247.

³⁷ CIL, III, 14. 214/ 21; ISM, V, 116.

³⁸ Al. Suceveanu, *VEDR*, p. 139.

³⁹ Al. Suceveanu, *VEDR*, p. 110-136, unde se face pe larg analiza activității producției locale și comerțului în orașele Dobrogei romane; Octavian Bounegru, *Pontica*, 20 (1987), p. 137-145.

⁴⁰ ISM, V, 104.

⁴¹ ISM, V, 129.

⁴² ISM, V, 118; 123.

⁴³ V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 582-583; ISM, V, 126.

⁴⁴ Al. Suceveanu, *VEDR*, p. 102.

⁴⁵ ISM, V, 111.

acelorași autorități. În ambele cazuri, este clar faptul că oficialii tomitani au, se pare, puternice argumente pentru a consimți omagierea unor personaje din ierarhia autorității locale. În acest caz nu poate fi vorba decât de cei care au adus contribuții importante la dezvoltarea relațiilor economice între zona litorală și cea dunăreană.

Descoperirile arheologice reprezintă suficiente argumente pentru a demonstra legăturile dintre așezările vest-pontice și cele de pe linia Dunării în perioada romană.

Din secolul al IV-lea, odată cu începutul marilor migrații, așezările de pe *limes* sunt integrate mult mai mult nu numai în activitatea politico-militară dar și în cea de schimb ori de tranzit. Despre semnificația economică și mai ales comercială, ca puncte de legătură și schimb a centrelor dunărene ne vorbesc unele izvoare ale vremii, este adevărat însă, ceva mai târzii. Bunăoară, *Themistios* spune că, la 369 la *Noviodunum*, împăratul *Valens* a încheiat pacea cu goții care puteau face negoț numai în două localități⁴⁶. Între punctele care fac obiectul disputei autorităților imperiale și barbari se află chiar *Carsium*. Sunt semnificative, în acest sens, tratativele dintre huni și trimișii lui *Theodosius II*, primii cerând ca orașele de la graniță să le fie deschise pentru schimburi⁴⁷. Dacă prin pacea încheiată în 434 hunii păstrau în stăpânirea lor „fortăreața *Karsos* din Tracia”⁴⁸, foarte probabil *Carsium*, acest fapt se datora nu numai poziției strategice a localității, dar și importanței sale economice, în primul rând ca vad principal prin care barbarii își scoteau bogățiile din *Scythia* dincolo de Dunăre.

Vorbind despre mărfurile care erau preferate de migratori, cronicarul *Themistios* enumără uleiurile, vinurile bune, obiectele de podoabă, vasele din sticlă, metalele prețioase. Cercetările arheologice atestă din abundență aceste mărfuri în comunitățile extracarpatiche. Dan Teodor, care s-a ocupat de analiza relațiilor dintre populațiile autohtone cu lumea bizantină în secolele V-XI, identifică, în Moldova și Muntenia, un intens comerț cu ulei, vin, obiecte de podoabă, obiecte de cult, mătase, stofe, podoabe, ceramică etc⁴⁹.

Nu știm exact ce cantitate și ce categorii de mărfuri au circulat prin vadul de la *Carsium* dincolo de Dunăre. Din acest motiv, o problemă deosebit de importantă, de care trebuie să ținem seama în analiza noastră, este situația de la gura de vărsare a Ialomiței. La Piua Petrii a fost descoperită, cu mai mulți ani în urmă, o inscripție⁵⁰ a cărei proveniență suscită încă discuții. Aceasta atestă un *numerus Surorum sagittariorum*. Vasile Pârvan considera că unitatea a staționat la vărsarea Ialomiței într-o fortificație⁵¹, opinie, împărtășită mai târziu și de alți cercetători⁵², cu care suntem și noi de acord, deși observațiile de teren nu au identificat până acum o construcție în zonă. Dacă aceasta a existat, cel mai

⁴⁶ FHDR, II, p. 60-61.

⁴⁷ FHDR, II, p. 248-249.

⁴⁸ I. Barnea, în DID, II, p. 407.

⁴⁹ Dan Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V-XI e.n.*, 1981, p. 28-29.

⁵⁰ CIL, III, 7. 493; ISM V, 127.

⁵¹ Vasile Pârvan, *Știri nouă din Dacia Malvensis*, ARMSI, 36, 1913, p. 67-68.

⁵² I. Mititelu, SCN, I (1957), p. 134; D. Tudor, *Oltenia romană*, 4, 1978, p. 163 (mai departe OR 4).

probabil, a fost distrusă chiar de apele Dunării. Dumitru Tudor și-a exprimat opinia că inscripția a fost pusă cu ocazia venirii unui detașament al unității în cauză, care avea locul de staționare la *Romula*, pentru a participa la o expediție sau pentru lucrări de construcție în zonă⁵³. Pornind de la împrejurările descoperirii, Andrei Aricescu nu exclude posibilitatea ca să fie vorba de o „piatră răstăcită” sau locul descoperirii să fie transcris greșit⁵⁴.

Ipoteza prezenței unei fortificații pe malul stâng al Dunării este mult mai clar susținută dacă luăm în discuție, fie și sumar, problema „capetelor de pod” la Dunărea de Jos. Se știe că fiecare fortificație de pe *limes*-ul dunărean are un corespondent pe malul stâng, cu un scop bine precizat din punct de vedere economic, strategic, militar-administrativ. Dumitru Tudor a fost de părere că în primele secole ale erei creștine romanii au ocupat întregul mal stâng al Dunării unde au ridicat fortificații în punctele mai importante⁵⁵. Pentru a facilita legăturile cu această zonă autoritățile au ridicat aici și poduri⁵⁶. Din secolul al IV-lea centrul de greutate al activității imperiale se mută, cum se știe, spre răsărit. Așa se face că, la 328, sub *Constantin cel Mare*, se construiește podul de la *Sucidava-Celei* inaugurat chiar în prezența împăratului⁵⁷. Aflat la jumătatea distanței dintre *Drobeta* și *Barboși*, acesta a funcționat până în anii 365-366. Când *Valens* a pornit cu armatele împotriva goților, despre care vom vorbi mai jos, nu l-a putut folosi și a utilizat un pod de vase instalat spre gurile Dunării⁵⁸. După distrugerile de la sfârșitul secolului al IV-lea și din secolul al V-lea, sub *Iustinian*, sunt reluate legăturile dintre cele două maluri ale Dunării după modelul constantinian⁵⁹.

În acest context istoric, este exclus ca vadul de la Hârșova să fi scăpat din atenția autorităților romane. Informațiile istorice și interpretarea puținelor rezultate ale cercetării din fortificația antică permit deocamdată unele observații. Există o anumită tradiție a trecerii Dunării peste „podurile de piatră”, cum este cazul celei de la *Capidava*, unde se presupune că ar fi existat o astfel de construcție, fără să avem indicii arheologice în acest sens⁶⁰. În situația vadului de la *Carsium* informații importante aflăm la *Ammianus Marcellinus*, cu ocazia expediției împăratului *Valens* împotriva goților din anii 367-369⁶¹. Cronicarul povestește că pentru a trece contra invadatorilor, din ordinul împăratului s-a instalat podul de vase la *Transmarisca-Constantiniana Daphne* (cele două așezări constituind unul din „capetele de pod” cunoscute de la Dunărea de Jos). În anul 368, pentru a continua lupta, *Valens* a încercat să treacă fluviul pe la *Carsium*, dar apele umflate au împiedicat instalarea podului (!?!). În anul următor a trecut pe la

⁵³ OR, 4, p. 339-340. Unitatea a fost recunoscută în nordul Africii pentru participarea la refacerea drumurilor și fortificațiilor (CIL, VIII, 9. 962; 9.964; 9.966).

⁵⁴ Andrei Aricescu, *op. cit.*, p. 68; 185.

⁵⁵ OR, 4, p. 163. Vezi întreaga problemă și la Radu Vulpe, *La Valachie et la Basse-Moldavie sous les Romains*, Dacia, NS, 5 (1961), p. 365-393.

⁵⁶ D. Tudor, *Les ponts romains du Bas-Danube*, 1974, *passim*; OR, 4, p. 56-67; 416-422.

⁵⁷ D. Tudor, *Sucidava- une cité daco-romaine et byzantine en Dacie*, Bruxelles, 1965, p. 74.

⁵⁸ Octavian Toropu, Corneliu Tătulea, *Sucidava-Celei*, București, 1987, p. 230-240.

⁵⁹ Alexandru Suceveanu, Alexandru Barnea, *La Dobroudja Romaine*, 1991, p. 173.

⁶⁰ Gr. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, *Capidava. Monografie arheologică I*, București, 1958, p. 12.

⁶¹ FHDR, II, p. 125; 127.

Noviodunum. Din relatare se desprinde, indirect, concluzia că în fața cetății de la *Carsium* exista o fortificație, pentru că și în cazul precedent și cel următor instalarea podului de vase s-a făcut acolo unde existau „capetele de pod”. Despre o posibilă fortificație aici a vorbit la mijlocul veacului trecut, I. Mititelu⁶², care, pe baza descoperirilor de la confluența Dunării cu Ialomița, a avansat ipoteza unei cetăți din pământ, unde au putut sta săgetașii sirieni, pomeniți în inscripția de la vărsarea Ialomiței, despre care am vorbit mai sus. Nutrim speranța că cercetări ample de teren, în stânga Dunării, vor fi în măsură să identifice acest punct strategic foarte important. De altfel, la Muzeul Județean Ialomița există inventarul unui mormânt de incinerare în urnă, datat în secolele IX-XI, descoperit în necropola de la Piuia Petrii, protejat de cărămizi romane late, utilizate la construirea zidurilor de fortificații. Deși s-a avansat ipoteza transportării peste Dunăre, de la *Carsium* a cărămizilor, o considerăm mai puțin probabilă și mai ales posibilă. Acestea trebuie să fi fost recuperate, de cei care au efectuat înmormântarea, de undeva chiar din stânga Dunării.

Până la rezolvarea acestei probleme ne mulțumim, deocamdată, să evidențiem în spațiul vadului de la Hârșova, spre gurile Ialomiței, prezența anumitor categorii de materiale care au ajuns aici pe calea schimbului, fiind destinate, cu titlul ipotetic, comerțului de tranzit.

În această categorie, pe primul loc se află monedele. De la Gura Ialomiței provin două tezaure; unul achiziționat în anul 1935, compus din 186 denari imperiali romani, cu monede datate între anii 72-180 p. Chr., celălalt descoperit într-un vas din lut, alcătuit din 47 piese datate în timpul împăraților *Valentinian* și *Valens*⁶³. Ambele au o importanță deosebită, întrucât se constituie în mărturie ale importanței economice și politico-strategice a zonei. În mod cu totul deosebit reținem observațiile făcute pe marginea celui de-al doilea tezaur. Îngroparea acestuia, la sfârșitul primei campanii a lui *Valens* contra goților din anul 367 sau, cel mai probabil dacă luăm în calcul întregul context istoric cât și datarea pieselor între 364 și 367, în a doua campanie din anul 368, exact prin locul pe unde urma să sosească armatele romane în stânga Dunării, a fost făcută ori de un localnic ce urma să utilizeze suma pentru plata mărții cumpărate, ori de un ofițer ce a primit-o în schimbul serviciului prestat⁶⁴.

În favoarea existenței unui vad de trecere a mărfurilor aici pledează și descoperirea la Gura Ialomiței sau Orașul de Floci a unor sigilii de plumb⁶⁵. Din perioada următoare, în vecinătatea vadului, au fost descoperite monede din timpul împăraților *Arcadius*, *Justinian*, *Justin II* și *Focas*⁶⁶.

O dovadă grăitoare a legăturilor de pe ambele maluri ale Dunării o reprezintă și lampa de bronz cu ansa în formă de cruce descoperită în fața Hârșovei, la Luciu. Obiectul, care se datează în secolele V-VI, provine dintr-un atelier răsăritean și a ajuns într-o comunitate romano-barbară din stânga

⁶² I. Mititelu, SCN, I (1957), p. 134.

⁶³ *Ibidem*, p. 133-147.

⁶⁴ C. Deculescu, BSNR, 70-74 (1976-1980), p. 227-230.

⁶⁵ I. Mititelu, *loc. cit.*

⁶⁶ Constantin Preda, SCIV, 23 (1972), 3, p. 375-415, descoperirile de la Gropeni, la nord de Giurgeni și Piuia Petrii. Pentru Gropeni, vezi, C. Chiriac, Istros, I (1980), p. 275-262.

Dunării⁶⁷. Este foarte posibil să fi fost utilizat, inițial, chiar în dreapta Dunării, la *Carsium*, acolo unde viața religioasă era mai puternică iar așezarea juca un rol administrativ-religios aparte⁶⁸.

Descoperirile arheologice de la Hârșova și din zona învecinată sunt mult mai multe. O serie de categorii de materiale, rezultate din săpăturile sistematice cât și cele descoperite întâmplător, au arătat că până în secolul al II-lea și începutul celui următor comerțul era direcționat cu precădere spre occident, nefiind însă neglijate nici relațiile cu cele mai mari centre ale orientului, pentru ca, din perioada romană târzie, să se schimbe raportul, centrele din răsărit să dețină prioritate absolută.

În această direcție se înscriu materialele ceramice, cu deosebire fragmentele de vase elenistice⁶⁹, ceramica romană de tip *terra sigillata*, descoperite în săpăturile din 1963 din cetate⁷⁰, cea din așezarea getică, de epocă romană, dezvoltată în apropierea fortificației⁷¹, ori din așezarea civilă dezvoltată în apropierea taberei militare și din necropola tumulară a așezării⁷²; adăugăm opaițele mai vechi descoperite în condiții întâmplătoare⁷³ sau cele mai recente⁷⁴, la care se adaugă exemplarele scoase la lumină în necropola tumulară⁷⁵ (bună parte din piesele descoperite, încadrate în categoria *firmalampen*, vin din atelierele centrelor de la Dunărea de Jos sau din cele vest-pontice). O categorie aparte de materiale descoperite la Hârșova, care ilustrează activitatea de schimb, o reprezintă vasele din sticlă. Cele mai recente provin din necropola tumulară,⁷⁶ apoi sunt cele rezultate în urma cercetărilor din primii ani în cetatea romană⁷⁷. Toate au confirmat că sunt, în majoritatea cazurilor, producții din centrele est-mediteraneene.

⁶⁷ Vasile Pârvan, *Știri nouă din Dacia Malvensis*, ARMSI, 36, 1913, p. 68, Pl. 9, fig. 2 a și b.

⁶⁸ De la *Carsium* provin mai multe obiecte cu caracter creștin iar în ultimele săpături din cetate s-a identificat chiar o bazilică; vezi, C. Chiriac, C. Nicolae, *Despre o eventuală bazilică la Carsium*, comunicare, Sesiunea națională *Pontica*, 1995. În secolul al VI-lea, *Carsium* a fost centru episcopal, cum consemnează *Notitia Episcopatum*, vezi, DID II, p. 459, nota 12.

⁶⁹ Gr. Tocilescu, AEM, XI, 1887, nr. 130-133; V. Pârvan, *Descoperiri nouă...*, p. 480; Andrei Aricescu, *op. cit.*, p. 352.

⁷⁰ Andrei Aricescu, *loc. cit.*

⁷¹ Octavian Bounegru, Puiu Hașotti, Actuan Murat, SCIVA, 40, 3 (1989), p. 273-293, unde sunt descrise multe fragmente pergameniene, micro-asiatice sau nord-italice; Octavian Bounegru, *Pontica*, 21-22 (1988-1989), nr. 14-24. Pentru alte materiale descoperite în partea centrală a orașului actual, vezi Constantin Nicolae, *Pontica*, 28-29 (1995-1996), Pl. 6, 7.

⁷² Constantin Buzdugan, Dragomir Popovici, Lia Bătrâna, Actuan Murat, CA, 11 (1998-2000), II, p. 438.

⁷³ C. Iconomu, *Opaițe groco-romane*, Constanța, 1967, nr. 403; 576; 624; 697; 777; 801; 802.

⁷⁴ Constantin Nicolae, *Pontica*, 27 (1994), p. 199-203.

⁷⁵ Constantin Buzdugan *et alii*, *op. cit.*, p. 439, fig. 8. Cele mai cunoscute mărci descoperite până acum sunt *Sexti*, *Procli*, *Fortis*, *Cassius*, *Flavius*, *Euctemon*. La acestea se adaugă exemplarele cu reprezentări pe disc.

⁷⁶ Constantin Buzdugan *et alii*, *op. cit.*, p. 445-446, unde sunt prezentate unguentariile descoperite în morminte.

⁷⁷ Costel Chiriac, ArhMold. 21 (1998), p. 223-226; ArhMold. 22 (1999), p. 67-82.

Unele obiecte din metal fac dovada intensei activități de schimb de la *Carsium*. Reținem doar câteva, cu valoare de unicat. Este vorba în primul rând de masca de bronz, găsită aici în condiții necunoscute,⁷⁸ datată cel mai probabil în a doua jumătate a secolului al II-lea, produsă după cum se pare într-un atelier provincial⁷⁹; reținem și bidonul din fier cu garnituri de bronz, piesă unică în spațiul nord-dunărean, ce a fost depus într-un mormânt al necropolei tumulare⁸⁰. Identificarea unor strigilii din fier, în necropola tumulară,⁸¹ ne duce cu gândul la faptul că repertoriul pieselor din metal era, cu siguranță, mult mai mare. În mod indirect, un fragment de inscripție, descoperit încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea la Hârșova, despre care se presupune că ar fi putut fi adus aici probabil de undeva din apropiere, atestă un personaj, *Quintus Erucius Victor medicus cohortis*⁸², denotă și utilizarea unui posibil instrumentar chirurgical sau recipiente din sticlă, cu destinații precise⁸³, adus din atelierele specializate în fabricarea acestora.

Și obiectele de podoabă descoperite ilustrează activitatea de schimb de la *Carsium*. Reținem doar piesele publicate din necropola tumulară⁸⁴ dar ne simțim obligați să aducem aminte că la Hârșova s-au descoperit, în anul 1987, în mai multe morminte zidite, obiecte de podoabă și accesorii vestimentare din metale prețioase produse în cele mai mari centre ale lumii romano-bizantine, la care se adaugă și alte categorii de materiale⁸⁵.

Între materialele descoperite la Hârșova, în anii trecuți, se remarcă și un număr considerabil de piese de arhitectură, din marmură, ce provin de la edificii

⁷⁸ Gr. Tocilescu, *Catalogul Muzeului Național de Antichități*, București, 1906, p. 67-68; Vasile Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1933, p. 222-223, fig. 106 și 107; L. Petculescu, *Antique Bronzes in Romania*, Bucharest, 2003, p. 176.

⁷⁹ Cristian M. Vlădescu, SMIM, 14-15 (1981-1982), p. 57-61.

⁸⁰ Constantin Buzdugan *et alii*, *op. cit.*, p. 447/48. Pentru aceeași piesă, mai vezi, Veronica Iliescu, SCIVA, 1, 43 (1992), fig. 4, (după restaurare).

⁸¹ Constantin Buzdugan *et alii*, *op. cit.*, p. 439, fig. 8 / 6, 7.

⁸² ISM, V, 103. Despre ipoteza potrivit căreia piatra a fost adusă la Hârșova pentru că la *Carsium* a staționat *Ala II Hispanorum* este cazul să facem unele precizări. Astfel, dacă se va putea demonstra că inscripția a fost adusă aici, locul de origine, cel mai apropiat, nu putea fi altul decât Gârliciu pentru că la *Cius* a staționat o cohortă, respectiv *Cohors I Lusitanorum Cyrenaica*. Vezi, Andrei Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977, p. 61-62. Tot atât de bine însă, personajul din inscripție, *Q. Erucius Victor* a putut fi medicul unei cohorte din *Legio I Italica*, atestată prin mai multe ștampile tegulare în săpăturile arheologice din fortificația romană de la Hârșova. Vezi, C. Chiriac, C. Nicolae, G. Talmațchi, *Pontica*, 31 (1998), p. 141-145, unde sunt prezentate 27 ștampile cu numele acestei legiuni. La acestea se mai adaugă și o cărămidă mai veche cu sigla unității. Vezi, ISM, V, 113 (în acest din urmă caz, nu mai este necesar să căutăm originea pietrei!).

⁸³ Se cunosc astfel de instrumente pentru practici medico-chirurgicale în Dobrogea romană. Vezi, M. Bucovăla, *Pontica*, 10 (1977), p. 91-96.

⁸⁴ Constantin Buzdugan *et alii*, *op. cit.*, p. 446.

⁸⁵ Este vorba de o mare varietate de materiale descoperite, prezentate în general la Sesiunea națională de rapoarte Sibiu, 1988, sau sporadic, pe categorii. Vezi, Constantin C. Petolescu, Dragomir Popovici, SCIVA, 40, 3 (1989), p. 241-247, pentru o inscripție și Catalog expoziție, *Reichtümer aus 6000 Jahren rumänischer Vergangenheit*, Kunsthalle Frankfurt am Main, 1994, p. 220, 221, pentru o parte din obiectele de podoabă din aur. Colectivul de cercetare de atunci alcătuit din Lia și Adrian Bătrâna, Constantin Buzdugan, Ernest Oberländer și Dragomir Popovici lucrează în prezent la publicarea descoperirilor.

publice sau de cult care au funcționat la *Carsium* în perioada romană, între care menționăm un fragment de arhitravă⁸⁶ coloane și o bază de coloană⁸⁷. Importată, cel mai probabil din Grecia, marmura a dat orașului antic aceeași strălucire pe care a avut-o *Histria*, *Tomis* ori *Callatis*, după cum aprecia Vasile Pârvan. Mai amintim în această categorie bustul lui *Licinius Sura*, datat la începutul secolului al II-lea și găsit la Hârșova în condiții neclare încă din primii ani ai secolului al XX-lea⁸⁸.

În timpul cercetărilor arheologice din necropola tumulară s-au identificat importante cantități de fructe exotice, folosite aici în scop ritual, provenite din spațiul est-mediteranean, între care se remarcă smochinele și curmalele⁸⁹.

Nu în ultimul rând, numai o succintă trecere în revistă a descoperirilor monetare, de la *Carsium* și împrejurimi, este de natură să completeze imaginea de centru de schimb al zonei. Din păcate, în săpăturile arheologice efectuate până acum s-au descoperit puține monede⁹⁰. Cele mai multe provin din cetatea romană și romano-bizantină și sunt rezultatul campaniilor din anii 1995 și 1996, reprezentând un număr de 57 piese, datate între a doua jumătate a secolului II a. Chr. și prima jumătate a secolului al V-lea⁹¹. Cel mai mare număr de monede vin din descoperiri întâmplătoare cuprinse în așa-zisele „colecții”⁹². O serie de monede publicate nu au o locație exactă în raport cu siturile de epocă romană cunoscute⁹³. Cele mai multe descoperiri relevă și la *Carsium* marile perioade de înflorire a schimburilor economice dintre secolele IV-VI și orientarea spre centrele

⁸⁶ Vasile Pârvan, *Descoperiri nouă...*, p. 489-491;

⁸⁷ Constantin Nicolae, *Pontica*, 28-29 (1995-1996), Pl. 5/ 5,7,8 și Pl. 9/ 4 A,B.

⁸⁸ Z. Covacef, *Pontica*, 19 (1986), p. 115-123.

⁸⁹ Constantin Buzdugan *et alii*, *op.cit.*, T 2, M 1; T 3, M 1; T 6, M 1, p. 430, 432, 435.

⁹⁰ În săpăturile mai vechi nu se amintește de astfel de descoperiri. De la Hârșova sunt menționate monede de secolele V-VI în săpăturile de la „edificiu”; vezi, Oana Damian, Paul Damian, *CA*, 10 (1997), p. 234; pentru cele din necropola tumulară, vezi, Constantin Buzdugan *et alii*, *op.cit.*, p. 449, unde s-au identificat 7 piese datate între secolele I-II p. Chr.; 3 piese, în fundația unui bloc, într-o groapă menajeră, una de la *Marcus Aurelius*, celelalte ilizibile; vezi pentru acestea, Octavian Bounegru, *op.cit.*, p. 105 și nota 33. Ne întrebăm dacă nu cumva monedele de secolul IV găsite în colecția „I.P. Brudiu” nu sunt descoperite în săpăturile lui A. Aricescu în campania sa din 1963. Vezi, Bucur Mitrea, *Dacia*, 24 (1980), nr. 87. Pentru monedele descoperite în cercetarea necropolei romano-bizantine I din anul 1987, vezi, *Dacia NS*, 32 (1988), 1-2, p. 317, nr. 22.

⁹¹ C. Chiriac, S. Grămaticu, G. Talmațchi, C. Nicolae, *Pontica*, 32 (1999), p. 317-342.

⁹² 4 monede romane, din colecția prof. Ioan Petrilă care a funcționat și în Hârșova, au ajuns în anul 1963 la Muzeul din Bacău. Vezi, Viorel Căpitanu, *Carpica*, 20 (1989), p. 193; Colecția „A. Crăciun” care s-a constituit la începutul secolului XX din materiale arheologice diverse, între care și monede din diferite epoci istorice, (pe care o bănuim a fi cea a Muzeului înființat de V. Cotovu aici), a fost achiziționată de MINA Constanța, în 1977 și publicată separat, în mai multe articole. Vezi, între altele, Antoaneta Vertan, Gabriel Custurea, *Pontica*, 16 (1983), nr. 748; *Pontica*, 19 (1986), nr. 1085-1100; G. Custurea, A. Vertan, G. Talmațchi, *Pontica*, 30 (1997), nr. 1738-1741; *Pontica*, 32 (1999), nr. 2035-2037; Gabriel Talmațchi, *Pontica*, 37-38 (2004-2005), nr. 8; Colecția „Vasile Iscu” este compusă din monede descoperite „pe cetate”. Vezi, R. Ocheșeanu, Gh. Papuc, *Pontica* 5 (1972), nr. 78-84; *Pontica*, 7 (1974), nr. 381-383; Colecția „D. Pandelescu” la Radu Ocheșeanu, Gh. Papuc, *Pontica* 5 (1972), nr. 88-90, 101 (tot aici monede recuperate de C. Iconomu de la Mitrea Ștefan); *Pontica*, 6 (1973), nr. 244.

⁹³ Sunt plasate „Hârșova”. Vezi, Radu Ocheșeanu, Antoaneta Vertan, *CCDJ*, 3-4 (1987), p. 165, 3; *Pontica*, 25 (1992), p. 391; Costel Chiriac, *Pontica*, 16 (1983), nr. 37; Antoaneta Vertan, Gabriel Custurea, *Pontica*, 25 (1992), p. 391.

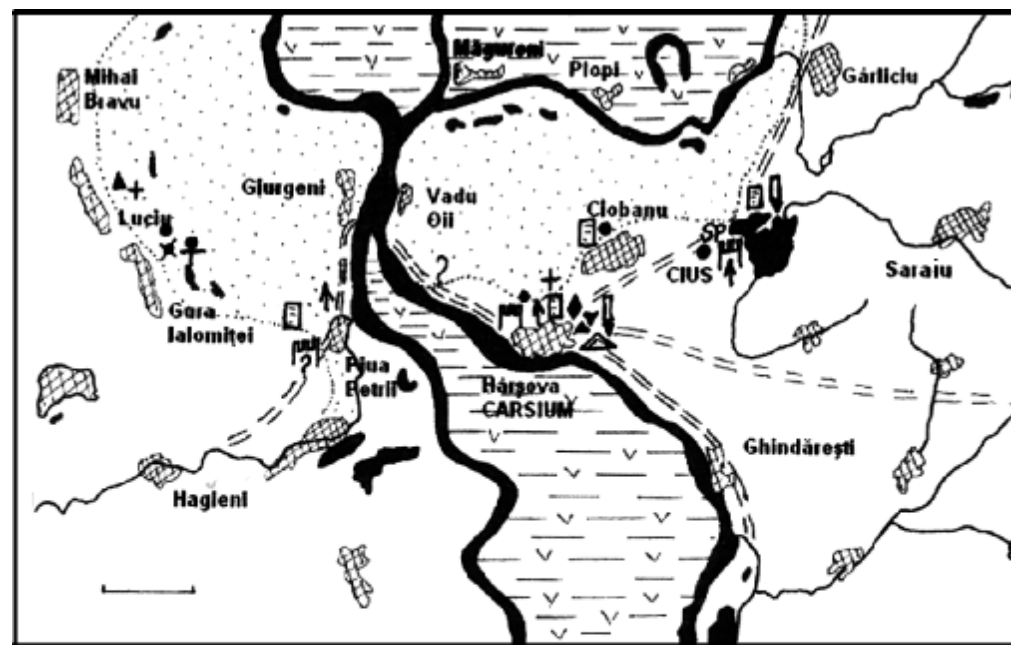
din Orient. O analiză a monedelor de la Hârșova, din perioada 270 până în 378-395, arată că pe primele locuri se află centrele emitente de la *Cyzic*, *Nicomedia*, *Heraclea* și *Constantinopol*⁹⁴. Din spațiul înconjurător ne rețin atenția descoperirile monetare de la Ciobanu⁹⁵ și cele de la Gârliciu⁹⁶.

Toate acestea demonstrează că spațiul de trecere din dreapta spre stânga Dunării, flancat de cetățile *Carsium* și *Cius*, la sud și respectiv la nord, a jucat nu numai un rol important din punct de vedere militar, administrativ și strategic, ci și din punct de vedere economic, comercial și ca spațiu de tranzit al mărfurilor din imperiu, care vin pe uscat sau pe apă, spre *barbaricum*. Privind din această perspectivă descoperirile mai vechi sau mai noi, realizate în preajma acestui vad, se conturează o imagine mai exactă a fenomenelor economice de la Dunărea de Jos în epoca romană și romano-bizantină.

⁹⁴ C. Chiriac *et alii*, *op.cit.*, tabelul 2.

⁹⁵ Eugen Comșa, MCA 5 (1959), p. 766 (unde sunt amintite 8 monede din sec. II-VI aflate în colecția directorului școlii, Drăghici Tudoran).

⁹⁶ În colecția fostului director al școlii din comună, Antim Stănică, dispărut din nefericire prematur, s-au aflat câteva zeci de monede de epocă romană și romano-bizantină, adunate de copii, din diverse locuri din împrejurimile comunei. În 1992-1993 piesele s-au risipit fiind „donate” unui colecționar. În noiembrie 2004, fiind înștiințat de un locuitor despre o descoperire în vecinătatea cetății *Cius*, și ducându-ne la fața locului (s-a dovedit a fi un cuptor ceramic!), unul din paznicii fermei din apropiere ne-a mărturisit că, cu câteva zile în urmă, tocmai a cedat mai multe monede „mici” unor „arheologi” care au trecut pe acolo! Cu ocazia periegezei noastre, am recuperat o monedă de 40 *numia*, cu imaginea împăratului *Iustin II* și a *Sofiei*, dintr-o prăbușire a depunerilor arheologice, spre ghiol.

Legenda:

- ✚ - tezaur
- - monede
- ✕ - sigilii din plumb
- ◆ - ceramică
- ✚ - obiecte creștine
- ▲ - obiecte din metal
- ▼ - obiecte din sticlă

- ▭ - inscripții
- - - - - drum roman
- ||| - miliari
- - unități militare
- — — — — fortificații
- SP - stații de vamă atestate
- ▭ - edificii publice

- ▭ - așezare modernă
- — — — — zonă de bălă
- zonă inundabilă

Harta principalelor descoperiri arheologice
din Vadul Dunării de la *Carsium*

LE GUÉ DU DANUBE DE HÂRȘOVA ET SON RÔLE À L'ÉPOQUE ROMAINE ET ROMANO-BYZANTINE

Résumé

L'existence des voies d'accès entre le littoral ouest-pontique, où se trouvaient les grandes cités Histria, Tomis et Callatis, et le monde extra-carpatique représente un problème des plus importants de l'antiquité romaine et romano-byzantine du Bas-Danube. Toutes les activités d'échange se déroulaient, dans cette période, sur certaines routes, bien établies, encadrées dans le système officiel, économique, politico-militaire et administratif de la province Scythia Minor.

De ce point de vue, il a incombé au gué de Hârșova un rôle très important. Celui-ci est bordé à droite par deux fortifications: Carsium vers le sud-ouest, sur la rive du fleuve, et Cius au nord-est. Les deux toponymies sont mentionnées dans les sources de l'antiquité: Ptolemaios, Tabula Peutingeriana, Itinerarium Antonini, Themistios, Ammianus Marcellinus, Notitia Dignitatum, Hierocles, Procopius Caesariensis, Notitia Episcopatum, Ravennatus Anonymus.

On peut apporter plus d'arguments pour soutenir le point de vue concernant le rôle important de ce gué. Premièrement nous avons en vue les *miliaria* de cette zone. A Hârșova, on connaît le plus grand nombre de telles découvertes d'une cité romaine de Dobroudja (10 exemplaire au total). Ajoutant à ceux-ci les exemplaires de Gârliciu, nous avons la preuve d'une politique romaine permanente d'entretenir les routes sur ce segment de *limes*, doublé de l'existence de nombreuses unités militaires très mobiles. Devant le gué, des recherches plus anciennes et l'attestation d'une unité militaire (*numerus Surorum sagittariorum*) nous conduisent à accepter, sous quelques réserves, l'hypothèse concernant la présence sur les lieux d'une fortification. Pour ce point de vue plaide également le récit d'Ammianus Marcellinus sur l'expédition de l'empereur Valens contre les Goths, de l'an 368, quand il a existé l'intention de traverser le Danube sur un pont de vaisseaux, lequel allait être installé à Carsium. Cela veut dire que sur l'autre rive il y avait une „tête de pont”, respectivement une fortification (comme on l'a démontré, d'ailleurs, pour les autres cités du côté droit du Danube, lesquelles avaient toujours un correspondant sur l'autre rive).

En faveur de l'intense activité commerciale aux approches du gué, il y a de nombreux témoignages dont les inscriptions occupent la première place. À Cius est attesté un *villicus*, qui se trouvait au service d'un bureau de douane (*statio portoria*). Quoiqu'il n'y ait pas encore de preuves, on a avancé, il y a déjà longtemps, l'hypothèse du fonctionnement d'un tel bureau à Carsium aussi. A Ciobanu, Hârșova et Dulgheru, on démontre épigraphiquement soit l'intervention des autorités de Tomis, soit la présence de certains personnages, aux noms grecs, dont l'activité dans cette zone est déterminée par des intérêts d'ordre exclusivement commercial.

Les découvertes archéologiques du côté gauche du Danube, de Piuia Petrii, Luciu, Gura Ialomîței, sur un espace restreint, ainsi que celles de Spiru Haret, Stăncuța, Făcăieni, Lunca, Ograda, Piscul Crăsani, Berteștii de Jos, sur un espace

plus large, font la preuve d'une intense activité commerciale et de tranzit à la proximité du gué. Les matériels découverts à Hârșova, beaucoup plus nombreux et d'une riche variété (vases de céramique ou verre, monnaies, ornements, accessoires etc.) identiques à ceux provenus des fouilles archéologiques de Munténie ou du sud de la Moldavie, suggèrent le fait qu'une partie de ceux-ci ont pu transiter à travers le gué de Carsium.

Tous ces faits démontrent que le gué du Danube de Carsium a joué un rôle important du point de vue commercial, assurant le passage d'une quantité importante de marchandise vers une zone reconnue comme *barbaricum*. La connaissance de ces phénomènes dessine une image plus exacte sur la vie économique du Bas-Danube à l'époque romaine et romano-byzantine.